

9. Кашин В.А. Налоговые соглашения в России. Международное налоговое планирование для предприятий / В.А. Кашин. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 383 с.
10. Аронов А.В. Налоги и налогообложение / А.В. Аронов, В.А. Кашин : уч. пособ. – М. : Магистр, 2007. – 425 с.
11. Lehr E. Revue de droit international et legislation compare / E. Lehr. – Serie II, tome V. – Paris, 1903. – 187 p.
12. Погорлецкий А.И. Международное налогообложение : учебник / А.И. Погорлецкий. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2006. – 384 с.
13. Снежа С.К. К вопросу о понятии международного налогового права / С.К. Снежа // Промышленно-торговое право. – 2008. – № 5. – С. 53–59.
14. Левин Д.Б. Актуальные проблемы теории международного права / Д.Б. Левин. – М. : Знамя, 1974. – 189 с.
15. Фомина О.А. Международное налоговое право: понятие, основные принципы / О.А. Фомина // Хозяйство и право. – 1995. – № 5. – С. 125–135.
16. Поляков В.В. Понятие международного налогового права / В.В. Поляков, С.П. Котляренко // Налоговое право : учебн. пособ. / под. ред. С.Г. Пепеляева. – М., ИД ФБК ПРЕСС, 2000. – 608 с.
17. Knechtle A. Grudfragen des Internationalen Steuerrechts / A. Knechtle. – Basel und Stuttgart, 1976. – 233 s.
18. Tialati A. Le droit fiscal international et les pays en voie de developpement le cas des pays arabes / A. Tialati. – Montpellier, 1987. – 187 s.
19. Лазебник Л.Л. Міжнародне фінансове право : навч. посібн. / Л.Л. Лазебник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 312 с.
20. Белоусов Д.С. Налоговое право : конспект лекций / Д.С. Белоусов. – М. : АйПиЭр Медиа, 2011. – 133 с.
21. Mattsson N. Svenk internationell beskattningsratt. 13-e omarbetade upplagan/ N.Mattsson. – Stokholm Norstedts juridik, 2000.
22. Винницкий Д.В. Международное налоговое право и структура налогового кодекса РФ / Д.В. Винницкий // Современное право. – 2003. – № 1. – С. 117–125.

УДК 345.1

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА РОЗБЕЩЕННЮ ДІТЕЙ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

**Чмут С.В.,
К.Ю.Н.**

Запорізький національний університет

У статті аналізуються правові зобов'язання України, пов'язані з приєднанням до міжнародно-правових актів, спрямованих на протидію сексуальній експлуатації та розбещенню дітей, а також надаються пропозиції щодо імплементації положень зазначених актів у кримінальне законодавство України, зокрема, обґрунтовуються пропозиції щодо внесення відповідних змін у диспозицію ст. 155 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: статеві зносини, статева зрілість, сексуальна експлуатація, розбещення неповнолітніх, суб'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину, міжнародно-правові зобов'язання.

ЧМУТ С.В. / МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ ОТНОСИТЕЛЬНО УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ СЕКСУАЛЬНОЙ ЭКСПЛУАТАЦИИ И РАЗВРАЩЕНИЮ ДЕТЕЙ: ПРОБЛЕМЫ ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье анализируются правовые обязательства Украины, связанные с присоединением к международно-правовым актам, направленным на противодействие сексуальной эксплуатации и развращению детей, а также вносятся предложения относительно имплементации положений указанных актов в уголовное законодательство Украины, в частности, обосновываются предложения относительно внесения соответствующих изменений в диспозицию ст. 155 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: половые сношения, половая зрелость, сексуальная эксплуатация, развращение несовершеннолетних, субъект преступления, объективная сторона преступления, международно-правовые обязательства.

Chmut S.V. / INTERNATIONAL LEGAL OBLIGATIONS OF UKRAINE ON CRIMINAL LAW COUNTERACTION SEXUAL EXPLOITATION AND ABUSE OF CHILDREN: PROBLEMS OF PRACTICAL IMPLEMENTATION / Zaporizhzhya National University, Ukraine

International legal obligations of Ukraine aimed at comprehensive and effective protection of the whole complex of rights and freedoms of minors. The first international document that proclaimed a recognized principle of «Mankind must give children the very best of what he has», was the Geneva Declaration «On the Rights of Children» in 1923. In 1948 there was a so-called «Map of Children's Rights» which is a basic document in the historical process of the formation of international legal standards, human rights and freedoms of the child, as all of the following documents only develop and specify its basic position. Also, the basic international legal instruments that stand in defense of children's rights is the Universal Declaration of Human Rights 1948 and the Declaration of Rights of the Child 1959.

In the Convention of 20 November 1989 «On the Rights of the Child», ratified by Ukrainian SSR, February 27, 1991, once again highlights the child's right to legal protection priority compared to adults.

The international community is particularly concerned with the intensive growth of recent sexual exploitation of children, child pornography, child prostitution, etc. commercialization. To counteract this shameful phenomenon directed a number of international conventions of the United Nations (UN) and the Council of Europe (CoE). Among these documents, first, we should note the Convention on the Rights of the Child on the Optional Protocol № 1 adopted by the UN General Assembly on 20 November 1989 (resolution number 44/25).

At the Conference of Ministers of Justice – the Council of Europe October 25, 2007 approved the Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, which was ratified by the Law of Ukraine on June 20, 2012 № 4988-VI. Said Convention has provided a set of legislative and other measures, whose implementation in Ukraine harmonize criminal legislation countering sexual exploitation and sexual abuse of children at the national and international levels. The first step in that direction was the Law of Ukraine on September 25, 2008 № 600-VI «On Amendments to Articles 155 and 156 of the Criminal Code of Ukraine regarding liability for corruption of minors».

However, such arrangements are incomplete. There are three remain topical issues related to liability for sexual intercourse with a person who has not reached puberty. Firstly, it should finally determine the age of persons below which prohibited the involvement of children in sexual activities. Second, there is a need to clearly recognize that young children are unable to consent to «voluntary», «non-violent» sexual intercourse with him. Thirdly, it would be appropriate to the disposition of the first century. 155 of the Criminal Code to reveal the contents of socially dangerous acts that indicated in the title as «sexual intercourse».

Key words: sexual intercourse, puberty, sexual exploitation and abuse of minors, offense, objective aspect of the crime, international legal obligations.

У процесі розбудови та вдосконалення кримінального законодавства України чільне місце посідають питання вдосконалення правових норм, спрямованих на захист комплексу прав і свобод неповнолітніх у сфері сексуальної свободи й сексуальної недоторканності. У цій сфері Україною було прийнято на себе певний комплекс правових зобов'язань, пов'язаних із приєднанням до міжнародно-правових актів, спрямованих на протидію сексуальній експлуатації та розбещенню дітей.

Першим міжнародним документом, який проголосив загальноєвропейський принцип: «Людство повинно дати дітям все найкраще з того, що в нього є», – стала Женевська Декларація «Про права дітей» 1923 р. [1, с. 6]. У ній звертається увага, що діти не можуть здійснювати свої права самостійно, тому потрібна особлива увага з боку суспільства до цієї категорії населення. У згаданій декларації проголошується заклик до всього людства, громадських організацій, місцевих органів влади й національних урядів визначити й забезпечувати особливі права дітей законодавчими та іншими засобами. Незважаючи на дещо декларативний характер цього документа, уперше в історії людства було проголошено право дитини на допомогу, виховання й захист незалежно від нації, громадянства та віросповідання [2, с. 155]. До появи в 1948 р. так званої «Карти прав дітей» цей міжнародно-правовий документ протягом 25 років стояв на сторожі прав неповнолітніх. Карта прав дітей є базовим документом в історичному процесі формування міжнародно-правових стандартів прав і свобод дитини, оскільки всі наступні документи лише розвивають і конкретизують її основні положення. Не можна не згадати в якості базових міжнародно-правових документів, що стоять на захисті прав дитини, Загальну декларацію прав людини 1948 р. та Декларацію прав дитини 1959 р. У Загальній декларації прав людини вказано, що материнство й дитинство дають право на особливе піклування й допомогу (п. 2 ст. 25). У Декларації про права дитини, одним зі співавторів якої була також Україна, підкреслюється: «Дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує спеціальної охорони й турботи, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження» [3].

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН) від 20 листопада 1989 р. «Про права дитини», ратифікованій Верховною Радою Української РСР 27 лютого 1991 р., ще раз підкреслюється право дитини на пріоритетну правову охорону порівняно з дорослими. У ст. 19 Конвенції ООН «Про права дитини» закріплено: «Держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів із метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого й брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Такі заходи захисту за необхідності включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм із метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, за необхідності, для порушення початку судової процедури» [4, с. 7].

Міжнародна спільнота особливо занепокоєна інтенсивним зростанням сексуальної експлуатації дітей, дитячої порнографії, комерціалізації дитячої проституції тощо, яке спостерігається останнім часом. На протидію цьому ганебному явищу спрямована низка міжнародних конвенцій Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи (РЄ). Серед таких документів насамперед слід назвати Конвенцію про права дитини з Факультативним протоколом № 1, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада

1989 р. (резолюція № 44/25). У ст. 34 цього акта визначаються обов'язки держав-учасників захищати дітей від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Із цією метою вони безпосередньо на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях вживають всіх необхідних заходів для попередження таких явищ: а) схилення чи примусу дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності; б) використання з метою експлуатації дітей у проституції або іншій незаконній сексуальній практиці; в) використання з метою експлуатації дітей у порнографії та порнографічних матеріалах [5].

На конференції міністрів юстиції країн-членів Ради Європи 25 жовтня 2007 р. було затверджено Конвенцію про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (далі – Конвенція), яка була ратифікована Верховною Радою України Законом України від 20 червня 2012 р. № 4988-VI [6].

У преамбулі Конвенції зазначено, що кожна дитина має право на такі заходи захисту, які вимагаються відповідно до її статусу неповнолітнього з боку її родини, суспільства та держави. Країни-учасники відзначають, що сексуальна експлуатація дітей, зокрема дитяча порнографія, проституція та всі інші форми сексуального розбещення дітей, включаючи діяння, які вчиняються за кордоном, є руйнівними для дитячого здоров'я та психосоціального розвитку. Сексуальна експлуатація й сексуальне розбещення дітей набули вражаючих розмірів на національному й міжнародному рівнях, зокрема, зважаючи на зростаюче використання як дітьми, так і злочинцями інформаційних і комунікаційних технологій. Попередження цих явищ та боротьба з ними вимагають міжнародної співпраці. Засновники вважають, що добробут і найкращі інтереси дітей є фундаментальними цінностями для всіх держав-учасниць та мають підтримуватися без будь-якої дискримінації [7].

Уперше в міжнародно-правовій практиці протидії сексуальній експлуатації та сексуальному розбещенню неповнолітніх у Конвенції запроваджено низку чітких вимог до національного кримінального законодавства, що відображені в розділі IV «Матеріальне кримінальне право». Зокрема, країна-учасник зобов'язується вжити необхідних законодавчих або інших заходів для криміналізації таких явищ: 1) сексуального розбещення таких форм: а) залучення до діяльності сексуального характеру дитини, яка згідно з відповідними положеннями національного права не досягла віку вступу в сексуальні стосунки; б) залучення до діяльності сексуального характеру дитини, коли використання здійснюється з насиллям, примусом або погрозами; або розбещення здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету або впливу на дитину, а також у сім'ї; або насилля здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема, через використання розумової або фізичної неспроможності, залежного становища (ст. 18); 2) дитячої проституції таких форм: а) вербування дітей для заняття проституцією або спонукання дитини до участі в проституції; б) примушування дитини до проституції чи отримання прибутку від цього або іншим чином використання дитини з цією метою; в) інших дій, які призвели до дитячої проституції. Під поняттям «дитяча проституція» розуміється факт використання дитини для діяльності сексуального характеру, коли гроші або інша форма винагороди чи компенсація надаються або обіцяються як оплата, незалежно від того, кому надані ці платня, обіцянка або винагорода (дитині чи третій особі) (ст. 19); 3) дитячої порнографії таких форм: а) виробництво дитячої порнографії; б) пропонування або дії, які роблять доступною дитячу порнографію; в) розповсюдження або передавання дитячої порнографії; г) придбання дитячої порнографії для власних потреб чи для іншої особи; г) володіння дитячою порнографією; д) свідомий доступ до дитячої порнографії за допомогою інформаційних або комунікаційних технологій. Під поняттям

«дитяча порнографія» розуміються будь-які матеріали, які візуально зображають дитину, залучену до реальної чи модельованої явно сексуальної поведінки, або будь-яке зображення дитячих статевих органів, насамперед із сексуальною метою (ст. 20); 4) участі дитини в порнографічних виставах такого характеру: а) вербування дітей для участі в порнографічних виставах або спонукання дитини до участі в таких виставах; б) примушування дитини до участі в порнографічних виставах чи отримання користі від цього або іншим чином використання дитини із цією метою; в) свідоме відвідування порнографічних вистав, у яких залучені діти (ст. 21); 5) розбещення дітей за допомогою навмисного спонукання дитини, яка не досягла віку, передбаченого національним законодавством, до спостереження, навіть не беручи участі, сексуального розбещення або сексуальної діяльності заради сексуальних потреб (ст. 22) тощо.

Обґрунтованими, на наш погляд, є вимоги Конвенції, що містяться в ст. 18 та полягають у визначенні віку, до якого заборонено залучення дітей до діяльності сексуального характеру (ч. 2 ст. 18), та вказівка, що положення Конвенції не спрямовані на врегулювання сексуальних стосунків за згодою між неповнолітніми (ч. 3 ст. 18). Своєрідною є вказівка щодо караності визначених Конвенцією правопорушень. Так, у ч. 1 ст. 27 щодо фізичних осіб передбачається забезпечення покарання ефективними, пропорційними й переконливими санкціями відповідно до ступеня тяжкості правопорушення. Ці санкції повинні включати покарання щодо позбавлення волі, що може призвести до екстрадиції.

Як бачимо, Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення від 25 жовтня 2007 р. передбачила цілісний комплекс правових та інших заходів, впровадження яких у кримінальне законодавство України гармонізує протидію сексуальній експлуатації та сексуальному розбещенню дітей на національному й міжнародному рівнях. Першим кроком у зазначеному напрямі став Закон України від 25 вересня 2008 р. № 600-VI «Про внесення змін до ст. ст. 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх». Законом насамперед майже вдвічі посилено кримінальну відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Так, якщо раніше за вчинення статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, застосовувалося покарання у вигляді обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі та той самий строк, то нині воно карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. У ч. 2 ст. 155 Кримінального кодексу (далі – КК) України замість позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років передбачається покарання позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. Крім того, розширено коло спеціальних суб'єктів цього злочину в ч. 2, якщо «ті самі дії вчинені батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього» [8].

Натомість такі заходи щодо гармонізації національного кримінального законодавства в частині протидії сексуальній експлуатації та сексуальному розбещенню дітей і підлітків не є повними. На наш погляд, приєднання України до Конвенції від 25 жовтня 2007 р. актуалізувало щонайменше три питання, пов'язані з відповідальністю за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. По-перше, слід нарешті визначити вік особи, до досягнення якого заборонено залучення дітей до діяльності сексуального характеру. Україна залишилась майже єдиною державою на європейському правовому просторі, яка досі не відмовилась від поняття «особа, яка не досягла

статевої зрілості». Не можна сказати, що спроби замінити це поняття конкретним віковим критерієм не робилися. Так, двічі, у 2006 та 2008 рр., у Верховній Раді України реєструвалися законопроекти, у яких народні депутати В.М. Олуйко та В.В. Шевчук пропонували внести зміни до ст. 155 КК України, зокрема, у назві й диспозиції ч. 1 цієї норми слова «яка не досягла статевої зрілості» замінити словами «яка не досягла 16-річного віку» [9; 10]. Зазначені пропозиції були відхилені як такі, приймати які недоцільно, оскільки вони не роблять кримінальний закон досконалішим. На наш погляд, для пропозиції щодо заміни терміна «особа, яка не досягла статевої зрілості» поняттям «особа, яка не досягла 16-річного віку» не було надано достатньо ґрунтовних аргументів.

По-друге, назріла необхідність чітко визнати, що малолітні діти не можуть давати згоду на «добровільні», «ненасильницькі» статеві зносини із собою. Така згода є фактичною та юридичною фікцією, якою прикриваються дорослі збоченці, педофіли, уникаючи більш тяжкої відповідальності за зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом із малолітніми особами (ч. 4 ст. 152 та ч. 4 ст. 153 КК України). Ґрунтовними є положення КК Данії, КК Болгарії, КК Грузії, КК Іспанії, КК Японії та інших країн, у яких спеціально вказується, що статеві зносини з особами, які не досягли визначеного віку, у всіх без винятку випадках визнаються зґвалтуванням [11, с. 687]. Зрозуміло, що малолітня дитина внаслідок особливостей фізичного й психічного розвитку, відсутності досвіду й знань не може надавати згоду на будь-які правомірні, а тим паче неправомірні вчинки щодо себе без відповідної згоди своїх батьків. Відповідно до Сімейного кодексу (далі – СК) України обов'язки щодо виховання й розвитку дитини повністю покладено на батьків. Вони, відповідно до ст. 150 СК України, зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї батьківщини; піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток; забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти; готувати її до самостійного життя. Батьки зобов'язані поважати дитину. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. Видається, що за сучасного стану розвитку дитячої фізіології, психології, педагогіки, сексології тощо малолітня дитина віком до 11 років не може визнаватися потерпілою від злочину, передбаченого ст. 155 КК України, а особа, яка вчиняє з нею статеві акти чи задовольняє статевою пристрастю неприродним способом, має відповідати за вчинення більш тяжких злочинів, якими є зґвалтування малолітньої особи (ч. 4 ст. 152 КК України) або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ч. 4 ст. 153 КК України) [12].

По-третє, було б доречним у диспозиції ч. 1 ст. 155 КК України розкрити зміст суспільно-небезпечних діянь, які позначені в назві норми як «статеві зносини». Тому що словосполучення «статеві зносини» вживається також у диспозиції ч. 1 ст. 152 КК України «Зґвалтування». Проте під час зґвалтування статеві зносини стають можливими із застосуванням фізичного насилля, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. КК України не вживає цих термінів у диспозиції ч. 1 ст. 155. Однак постає питання про визнання будь-яких статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, без застосування фізичного насилля, погрози його застосування, без використання безпорадного стану потерпілої особи та виключно за добровільною згодою особи об'єктивною стороною досліджуваного злочину [13, с. 285]. Про те, що ці стани є нерівноцінними, свідчить використання обману для вступу в статевий зв'язок. Як

вже вказувалося, КК деяких країн фактично приєдналися до першої позиції та зазначили, що цей злочин має місце за відсутності ознак згвалтування чи задоволення статеві пристрасті неприродним способом. Інші КК, не використовуючи зазначеної негативної ознаки, ідуть шляхом переліку суспільно небезпечних добровільних статевих зносин із малолітньою особою (статеві зносини, мужолозтво, лесбійянство або інші сексуальні контакти в неприродній формі). Видається, що описова диспозиція є більш вдалою. Вона зрозуміла й адекватно сприймається як на рівні фахової, так і на рівні побутової правосвідомості. Щодо конкретної «типової моделі» диспозиції, то зазначимо, що вона повинна об'єднати однакові за суспільною небезпечністю й розповсю-

дженням злочинні дії, що посягають на статево недоторканність малолітньої особи, а саме: які задовольняють статево пристрасть у природній або неприродній спосіб.

Слід зазначити, що вітчизняне кримінальне законодавство на цей час, на жаль, ще не повною мірою гармонізоване відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України з питань протидії сексуальній експлуатації дітей і підлітків. Однак невідкладне вирішення наведених у роботі проблемних питань здатне, на нашу думку, реально наблизити національне законодавство до міжнародних стандартів охорони прав і свобод дітей, зокрема у сфері кримінально-правової заборони статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волинець Л.С. Захист прав дитини через призму реалізації Конвенції ООН / Л.С. Волинець // Відновне правосуддя в Україні. – 2005. – № 3. – С. 6–9.
2. Чмут С.В. Європейська конвенція з протидії сексуальній експлуатації дітей та відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості / С.В. Чмут // Правова держава: Історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квітня 2009 р.). – Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2009. – Ч. 2. – С. 155–159.
3. Декларація прав дитини 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.
4. Волинець Л.С. Захист прав дитини через призму реалізації Конвенції ООН / Л.С. Волинець // Відновне правосуддя в Україні. – 2005. – № 3. – С. 6–9.
5. Конвенція ООН Про права дитини від 20 листопада 1989 р. : прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 44/25 з Факультативними протоколами № 1 і № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>.
6. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Закон України від 20 червня 2012 р. № 4988-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 19–20. – Ст. 131.
7. Конвенція Ради Європи Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення від 25 жовтня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.
8. Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх : Закон України від 25.09.2008 р. № 600-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за статеві зносини з особою, яка не досягла 16-річного віку)» : Закон України від 20 липня 2006 р. № 8750 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua/pls/zwebprjcs342id=&pf3511/>.
10. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за статеві зносини з особою, яка не досягла 16-річного віку)» : Закон України від 3 березня 2008 р. № 2153 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/clients/vs.nst/81b/cia599140111fc/>.
11. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : [монографія] / М.І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
12. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002 – № 21–22. – Ст. 135.
13. Чмут С.В. Злочинні дії при статевих зносинах з особою, яка не досягла статевої зрілості / С.В. Чмут // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми : матер. міжнар. наук. конф. (м. Донецьк, 17–18 листопада 2006 р.). – Донецьк : Донецький юрид. ін-т ЛДУВС, 2006. – С. 282–287.